

ЯНІНА ТАГЛЬЦЕВА

(Полтава)

ПЕЙЗАЖ ЯК ІНТИМНА РЕФЛЕКСІЯ В ЛІРИЦІ Б. ПАСТЕРНАКА

Ключові слова: лірика, пейзаж, рефлексія, ліричний герой.

Пейзаж є одним із ключових концептуальних елементів у поетичній спадщині Бориса Пастернака. Природа сприймається поетом як утілення самого життя, безмежного і розмаїтого у своїх проявах. До природного світу, на думку письменника, належить і світ людський. Життя природи співвіднесене Б. Пастернаком з різними сферами людського існування – інтимною, історичною, суспільною та ін.

Пастернакознавці та сучасники митця (В. Альфонсов, В. Баєвський, М. Цветаєва та ін.) неодноразово відзначали особливе місце природи в художньому світі поета, наголошуючи на втіленні у пейзажних замальовках концепції життєтворчості поета. Пейзаж у ліриці Б. Пастернака набуває поліфонічного змісту і може бути прочитаний у різних аспектах.

У статті ми маємо за мету дослідити особливості відображення інтимної теми в поетичних пейзажах Б. Пастернака, що сприятиме глибшому вивченню проблем поетики, самотності художнього світу й творчого методу письменника.

Більша частина інтимної лірики митця має автобіографічну основу. У 14 років майбутній письменник закохався у прекрасну дівчину, свою однолітку Іду Висоцьку, якій додатково надавав уроки з гімназичного курсу. Потім Б. Пастернак продовжив своє навчання у Марбурзькому університеті. Приїзд Іди до Марбурга став поштовхом до освідчення для закоханого онака, проте він отримав відмову. Про це перше, невзаємне кохання написаний вірш «Марбург» (1916, 1928). Тут поет описує процес злиття героя з містом, яке співчуває його горю (нерозділене кохання). Міський пейзаж задіяний у сфері відносин чоловіка та жінки. Герой настільки зливається з навколишньою дійсністю, що в результаті природа набуває рис його коханої:

*Когда я упал пред тобой, охватив
Туман этот, лед этот, эту поверхность
(Как ты хороша!) – этот вихрь духоты...*

О чем ты? Опомнись! Пропало... Отвергнут [2, т. 1, с. 107].

Далі автор звертається до культурно-історичної теми міста. Як влучно помітив В. Альфонсов, «у Пастернака «старовинні плити» є опорою, пам'яттю про минуле укріплює почуття міцності порядку в світі, у який заново занурюється герой» [1, с. 59], де він знаходить розуміння і підтримку.

У фіналі вірша ліричний герой взаємодіє з природою – грає (у своїй уяві) в шахи з таким дивним партнером, як ніч. З шахових фігур він обирає ферзя, солов'я. Як відомо, здавна образ солов'я (солов'їного співу) асоціювався з творчістю і любов'ю. Перемога, яку отримує ніч, є перемогою реальності над ілюзією, а ранок стає символом повернення героя до реальності земного буття. Місто в зображенні поета постає як жива істота, як частина самої природи, що спостерігає за почуттями ліричного героя. Лише в гармонійній єдності з ним герой долає відчай і самотність.

Улітку 1917 року Б. Пастернак був захоплений 18-річною дівчиною Оленою Виноград, яка стала прообразом головної героїні збірки «Сестра моя – життя» (1922) і почуттям до якої пронизані поетичні пейзажні замальовки. Олена дуже любила ліс і взагалі природу. Їїнім прогулянкам присвячені вірші «Воробьевы горы», «Свистки милиционеров», «Нескучный сад», «В лесу».

Романтичне захоплення ліричного героя стихією природи й життя Б. Пастернак протиставляє прагматичним людям «в брелоках». У вірші «Сестра моя – життя...» автор зображає світ природи, який не пробудив душі цих людей (вони «высоко брюзгливы / И вежливо жалят как змеи...» [2, т. 1, с. 112]). Герой переживає глибоке розчарування. В цей день він не зустрів своєї коханої. Природа співчуває йому, допомагає відтворити внутрішній душевний стан («солнце <...> соболезнет», «рушится степь»).

Ліричний герой прагне зустріти кохану, линучи до обрії – світлої, щасливої далечі (як просторової, так і часової). У четвертій строфі автор описує захід і поступовий прихід ночі. Горизонт, як і веселка, фіолетовий відблиск котрої є у тексті, являє собою можливий міфологічний шлях до неба. На лінії горизонту земля і небо зустрічаються, поєднуючись у плідному союзі, подібно до чоловіка і жінки, поезії і життя. Горизонт, окрім головного, просторового, набуває часового (майбутнє) й емоційного значення – щастя.

З іншого боку, образ коханої (а саме О. Виноград) постає як образ людини, що намагається не йти на компроміс ні з власною совістю, ні з долею, він асоціювався у Б. Пастернака з революцією, у якій він бачив прагнення покінчити з приниженням, несправедливістю і природне бажання людини відстоювати власні права. Таким чином, образ ображеної жінки стає поетичним символом революції. Епіграф до книги «Сестра моя – життя», узятий з Н. Ленау, говорить про бурю, у русі якої поет убачає риси своєї коханої:

*Es braust der Wald, am Himmel zieh'n
Des Sturmes Donnerfluge,
Da mal'ich in die Wetter hin,
O, Madchen, deine Züge*¹ [2, т. 1, с. 109].

¹ Бушует лес, по небу пролетают грозовые тучи, тогда в движении бури мне видятся, девочка, твои черты (Ленау) (нем.).

Отже, щирість та відкритість почуттів двох закоханих відображають таємничу красу природи та передреволюційний настрій суспільства.

Природа об'єднує закоханих, розчиняє їх у собі («Мы окажемся рядом в природе» [2, т. 1, с. 224]). За допомогою природних образів поет майстерно відтворює найтонші відтінки людських стосунків, застосовуючи прийом психологічного паралелізму: «Целуешь, как капли дождя» [2, т. 1, с. 195] («Разрыв»), «Весна была просто тобой» [2, т. 1, с. 224], «Поцелуй был как лето» [2, т. 1, с. 225], «В прозрачность заплаканных дней целиком / Губами и слез польханьем / Впиваешься...» [2, т. 1, с. 224].

У вірші «Любитель, – иди, – не смолкнул гром...» змальовується символічна дорога життя і кохання ліричного героя: «Любитель, – иди, – не смолкнул гром, / Топтает тоску, не зная ботинок...» [2, т. 1, с. 171], «Так это эхо?» – и к концу / С дороги сбиться в поцелуях» [2, т. 1, с. 171], «Как с маршем, бресть с репьем на всем» [2, т. 1, с. 171]. Шлях ліричного героя втілює відкритість душі й емоцій, а також максимальне наближення до природи, єднання з нею, адже поміж ними не існує ніяких меж, не лише між природою і людиною, а між природою і всесвітом.

Любовна лірика збірки «Второе рождение» (1932) присвячена двом жінкам Б. Пастернака – художниці Є. Лур'є і піаністці З. Нейгауз. З першою шлюб розірвався, а з другою починалися нові стосунки. В коханні ліричний герой шукає простоту і природність цих стосунків. У щирості й легкості коханої постає розгадка буття («И прелести твоей секрет / Разгадке жизни равносильны» [2, т. 1, с. 396]).

Незвичайне поєднання урбаністичних прикмет і особистісного спостерегаємо у вірші «Ты здесь, мы в воздухе одном...». Тут присутність близької людини (мова йде про З. Нейгауз) поет порівнює з міськими краєвидами Києва:

*Твое присутствие, как город,
Как тихий Киев за окном,
Который в зной лучей обернут... [2, т. 1, с. 405].*

Він бачить її частиною цього мікросвіту:

*Твое присутствие, как зов
За полдень поскорей усесться*

*.....
Вписать в него твое соседство [2, т. 1, с. 405].*

У Дніпрі Б. Пастернак убачає своєрідний щоденник для записів моментів життя цих двох. Відомо, що Б. Пастернак не боявся експериментувати у своїй творчості і створювати щось нове, оригінальне йому вдавалося. Так і в цьому вірші, використавши міський пейзаж для відтворення інтимних почуттів, автор зумів передати внутрішні переживання і ще раз підкреслити гармонійне єднання людини і природи.

У вірші «Любитель иных – тяжелый крест...» щирість і відкритість інтимних почуттів до жінки (З. Нейгауз) Б. Пастернак порівнює з бездоганністю самої природи. Весняне пробудження навколишнього світу переплітається з внутрішнім станом, духовним світом ліричного героя: «Весною слышен

шорох снов / И шелест новостей и истин. / Ты из семьи таких основ...» [2, т. 1, с. 396]. Метафора «шорох снов» – це мрії закоханого ліричного героя, «шелест новостей и истин» – його реальне оточення. Пейзажні елементи надають цілісності образу ліричного героя, доповнюють образ його коханої. На думку Б. Пастернака, краса та внутрішня гармонія жінки походить від самої природи; як і весна, вона є джерелом життя: «Ты из семьи таких основ. / Твой смысл, как воздух, бескорыстен» [2, т. 1, с. 396]. Любовна тема набуває і філософського звучання: «И прелести твоей секрет / Разгадке жизни равносильна» [2, т. 1, с. 396]. Автор стверджує, що таке святе почуття, як кохання, здатне розкрити смисл буття людини, сутність навколишнього світу.

Цікаві стосунки склалися у Б. Пастернака з М. Цветаєвою. Їхнє спілкування відбувалося на відстані у тривалій переписці (1922-1935), під час якої народилося взаємне почуття кохання, що залишилося лише на папері. Роки ідеологічних переслідувань, великих утрат, постійних випробувань та раптова смерть М. Цветаєвої розлучили цих закоханих і духовно близьких людей назавжди. Та пам'ять залишається вічною. Не один зі своїх віршів Б. Пастернак присвячує М. Цветаєвій. Поряд з темою смерті образ коханої наповнюється нездоланною вірою у вічне буття. Поет звертається до адресата як до живої людини («Ах, Марина, давно уже время...»), йому дуже важко уявити її мертвою, і лише «віра у воскресіння» зігриває душу поета. Природа реагує на смерть людини, набуває похмурих тонів, білий колір характеризується як символ смерті, тужливих душевних переживань («Зима – как пышные поминки», «И город в снежной пелене» [2, т. 2, с. 49]).

Поетичні рядки інтимного змісту в пізній ліриці Б. Пастернака присвячені його останньому коханням – О. Івінській, почуття до якої спалахнули, коли поет перебував на дачі в Переделкіному. О. Івінська стала прототипом образу Лари в романі «Доктор Живаго», а вірш «Зимняя ночь» (1946) з циклу «Стихотворения Юрия Живаго» написаний під враженням від незабутніх побачень Б. Пастернака з коханою жінкою. Тут автор зображує замкнений простір «двох і для двох», охоплений холодом світу, де панує бурхлива стихія, гуляє «по всей земле во все пределы». Водночас цей простір зберігає інтимне відчуження від зовнішнього світу завдяки невгамовній стихії. Саме заметіль, зачарована слабким кімнатним світлом, «підказує», що відбувається у будинку, де за віконною рамою горить на столі свічка:

*Метель лепила на стекле
Кружки и стрелы
Свеча горела на столе,
Свеча горела [2, т. 3, с. 526].*

«Для Пастернака те, що відбувається, свято освячено самою природою, – відзначає Н. Резниченко, – коханців благословляє стихія, в «седой и белой мгле», в якій «жар соблазна» перетворюється в янгола, що освячує закоханих хрестом піднятих крил. Вони святі в самому своєму схрещенні – «судьбы скрещенья». І відбиток цієї святості міститься на всьому, що їх оточує, їх супроводжує, духовно сприяє їхньому зближенню» [3, с. 6].

Стіла, стеля, підлога, скло, віконна рама – прості предмети людського побуту по-казковому перетворені: охоплені могутньою сніговою стихією вони стають (на мить) святим оберегом любові й доброчесності. Стихія не лише роздуває «жар соблазна», не тільки ліпить на склі «кружки и стрелы», а й поспішає сховати закоханих від чужого погляду, не загасаючи свічки кохання, оберігаючи її від бурі земної:

*И все терялось в снежной мгле,
Седой и белой.
Свеча горела на столе,
Свеча горела [2, т. 3, с. 527].*

Так, через поєднання природних образів з предметним, домашнім світом Б. Пастернак зумів урівноважити різні сфери життя, передати почуття двох закоханих, зобразити єдиний розмаїтий світ.

Отже, пейзаж у ліриці Б. Пастернака набуває форми інтимної рефлексії. Ми спостерігаємо емоційне осмислення автором власних переживань, почуттів, душевного стану. Такий внутрішній аналіз відбувається не ізольовано, а у співвідношенні з природою, довкіллям, що сприяє яскравішій репрезентації інтимних почуттів автора і ліричного героя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альфонсов В. Н. Поэзия Бориса Пастернака / В. Н. Альфонсов. – Л. : Сов. писатель, 1990. – 366 с.
2. Пастернак Б. Л. Собрание сочинений : в 5 т. / Б. Л. Пастернак. – М. : Худ. лит., 1989 – . –
Т. 1: Стихотворения и поэмы 1912–1931. – 1989. – 751 с.
Т. 2: Стихотворения 1931–1959. Переводы. – 1989. – 703 с.
Т. 3: Доктор Живаго. – 1990. – 734 с.
3. Резниченко Н. «Как птице, мне ответит эхо, мне целый мир дорогу даст» (мир поэзии Бориса Пастернака) / Н. Резниченко // Зарубіжна література. – 1997. – № 23 (39). – С. 4–7.

ЯНИНА ТАГІЛЬЦЕВА

ПЕЙЗАЖ КАК ИНТИМНАЯ РЕФЛЕКСИЯ В ЛИРИКЕ Б. ПАСТЕРНАКА

В статье проводится исследование пейзажа как формы рефлексии внутреннего мира, интимных чувств лирического героя. Отмечается гармоническое переплетение образов природы и любовной тематики, их взаимодополнение, что способствует более яркому отображению душевного состояния героя и мира в целом.

Ключевые слова: лирика, пейзаж, рефлексия, лирический герой.

YANINA TAGILTSEVA

LANDSCAPE AS AN INTIMATE REFLECTION IN B. PASTERNAK'S LYRICS

The article deals with investigation of landscape as a form of reflection of inner life and intimate feelings of a lyric hero. Harmonic combination of nature images and love theme that facilitates more impressive representation of hero's emotional state and the world as a whole have been noted.

Key words: lyrics, landscape, reflection, lyric hero.

Одержано 20.12.2011 р., рекомендовано до друку 25.05.2011 р.